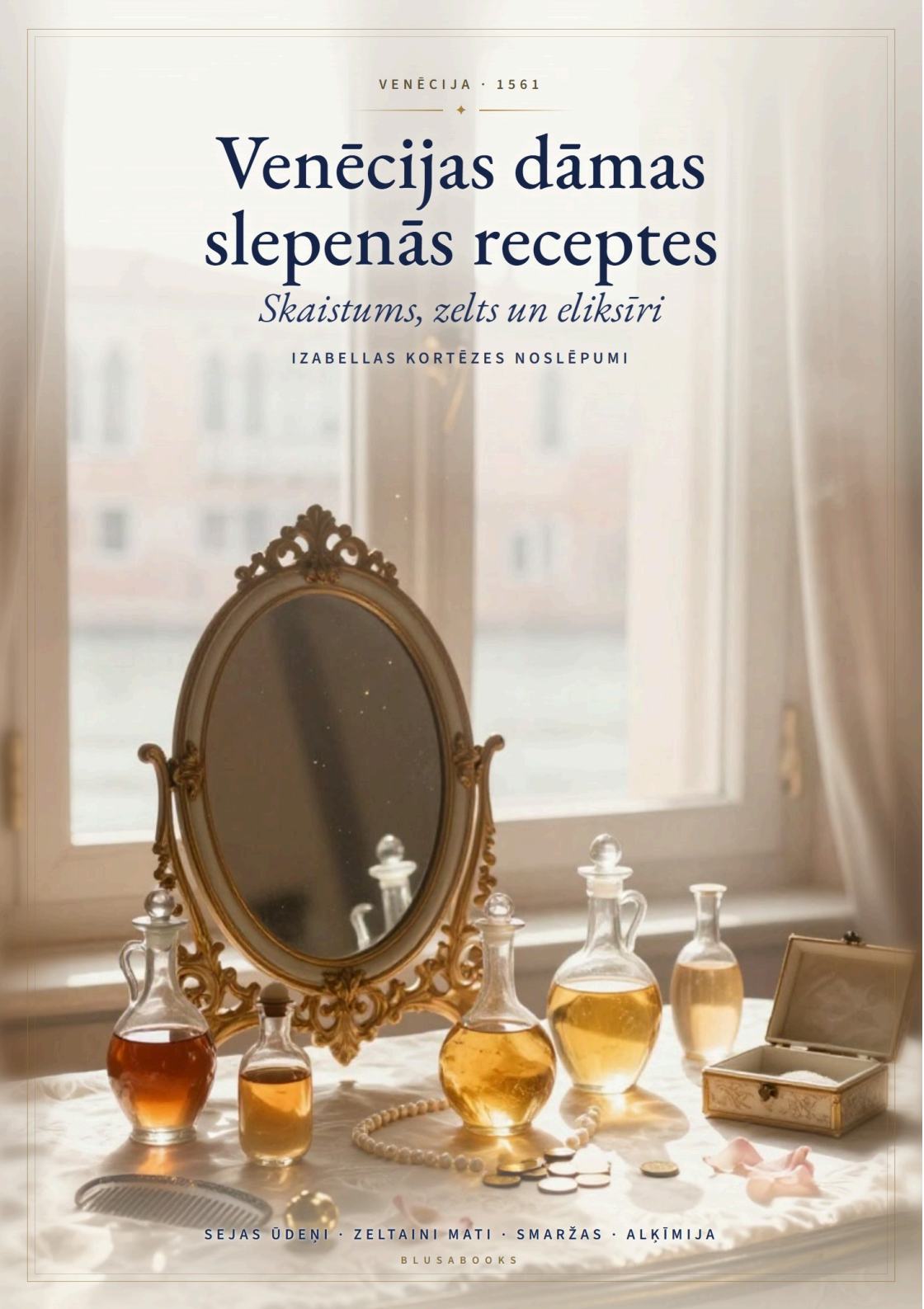
VENĒCIJA · 1561

Venēcijas dāmas slepenās receptes

Skaistums, zelts un eliksīri

IZABELLAS KORTĒZES NOSLĒPUMI

SEJAS ŪDEŅI · ZELTAINI MATI · SMARŽAS · ALĶĪMIJA

BLUSABOOKS

GUDRĪBAS GRĀMATAS

Venēcijas dāmas slepenās receptes

Skaistums, zelts un eliksīri

Izabellas Kortēzes «Noslēpumi» (Venēcija, 1561; izdevums 1565) — renesanses noslēpumu grāmata katrai diženai dāmai: sejas ūdeņi un balinātāji, zeltaini mati, smaržas un eļļas, zāles pret mēri un indēm, alķīmija, zelts un eliksīri, mājas mākslas. Pilns tulkojums ar oriģinālajām lappusēm un kokgriezumiem, vērēm un skaidrojumu: ko tas darīja un vai to drīkst darīt.

BlusaBooks · MMXXVI

Transkripcija, tulkojums, vēres, priekšvārds, skaidrojumi «Ko tas darīja un vai to drīkst darīt» un rādītāji © 2026 SIA "Blusa Entertainment".

Avots: Isabella Cortese, «I secreti de la signora Isabella Cortese», Venēcija, Giovanni Bariletto, 1565. Oriģinālo lappušu un kokgriezumu attēli: Wellcome Collection, Londona, Public Domain Mark. Ilustrācijas un vāks ir mūsdienu darbs.

Vēsturisks avots, nevis padoms. Receptes nav paredzētas gatavošanai un lietošanai; daudzas vielas tajās ir indīgas.

BLUSABOOKS · MMXXVI

SATURS

Svarīgi pirms lasīšanas 5

Priekšvārds 6

Titullapa un veltījums 10

Pirmā grāmata. Zāles un dziedināšanas noslēpumi 17

Otrā grāmata. Alķīmija, zelts un metāli 48

Trešā grāmata. Mājas mākslas: līmes, krāsas, spoguļi un ādas 112

Ceturtā grāmata. Skaistums: sejas ūdeņi, mati, smaržas un eļļas 157

Rādītāji 313

SVARĪGI PIRMS LASĪŠANAS

Šī grāmata ir VĒSTURISKS AVOTS, nevis skaistumkopšanas, ārstniecības vai ķīmijas rokasgrāmata. Tās receptes iespiestas Venēcijā pirms vairāk nekā 460 gadiem, kad skaistumu, veselību un metālus skaidroja pavisam citādi nekā mūsdienās. Mēs tās tulkojam pilnībā un godīgi, tādas, kādas tās ir, jo tieši tā ir šīs grāmatas vērtība.

NEVIENA RECEPTE NAV JĀGATAVO, JĀUZKLĀJ UZ ĀDAS VAI JĀLIETO IEKŠĶĪGI. Renesanses dāmu sejas balinātājos bija **sublimāts** (dzīvsudraba hlorīds) un **svina baltums**, matu noņēmējos **auripigments** (arsēna savienojums) un dzēstie kaļķi, zālēs opijs un indīgi augi, bet alķīmiķa darbnīcā — dzīvsudrabs, arsēns, stiprais ūdens un vitriols. Šīs vielas var izraisīt smagas apdeguma brūces, saindēt nieres, nervu sistēmu un smadzenes, sabojāt ādu un zobus uz visu mūžu un pat nogalināt. Mūsdienās Eiropas Savienībā dzīvsudraba, svina un arsēna savienojumi kosmētikā ir aizliegti.

Pie receptēm un to grupām ir mūsu sadaļa «KO TAS DARĪJA UN VAI TO DRĪKST DARĪT». Tajā skaidrots, ko recepte solīja, kas tajā īsti ir mūsdienu vārdiem, ko par to zina mūsdienu zinātne un vai to drīkst darīt. Bīstamās vietas atzīmētas ar zīmi ⚠. Ja jums ir veselības vai ādas problēma, vērsieties pie ārsta vai farmaceita.

PRIEKŠVĀRDS

NOSLĒPUMU GRĀMATA KATRAI DIŽENAI DĀMAI

1561. gadā Venēcijā, Džovanni Bariletto spiestuvē, iznāca neliela grāmatiņa ar garu un vilinošu virsrakstu: «Signoras Izabellas Kortēzes noslēpumi, kuros ietvertas lietas par minerāliem, zālēm, mākslām un alķīmiju, un daudz no smaržu mākslas, kas piederas katrai diženai dāmai». Tā bija rakstīta nevis latīņu valodā mācītajiem, bet vienkāršā itāļu valodā — tā, lai to varētu lasīt ikviena, kas prot lasīt. Un tā solīja visu, ko vien renesanses dāma varēja vēlēties: baltu un spožu seju, zeltainus matus, smaržīgas rokas, zāles pret mēri un indēm, un pāri visam — noslēpumu, kā darīt zeltu.

Grāmata tūlīt kļuva populāra. Četrus gadus vēlāk, 1565. gadā, Bariletto to izdeva vēlreiz, «ar citiem ļoti skaistiem noslēpumiem, kas pievienoti». Tieši šo izdevumu jūs turat rokās tulkojumā. Vēlāk sekoja aizvien jauni izdevumi; kopā zināmi vismaz vienpadsmit itāļu izdevumi līdz 1677. gadam, un grāmata tika tulkota arī vāciski.

KAS BIJA «NOSLĒPUMU GRĀMATAS»

16. gadsimta Venēcija bija Eiropas grāmatu galvaspilsēta. Šeit strādāja simtiem spiestuvju, un tās meklēja grāmatas, ko pirktu ne tikai mācīti vīri, bet arī tirgotāji, amatnieki, aptiekāri un dāmas. Tā radās jauns un ļoti pieprasīts žanrs — **«noslēpumu grāmatas»** (*libri di segreti*). Tās bija recepšu krājumi, kuros blakus zālēm pret drudzi bija norādījumi, kā izņemt traipu no zīda, kā pagatavot tinti, kā mazgāt matus, lai tie kļūtu gaiši, un kā «nostiprināt» dzīvsudrabu.

Slavenākā no tām bija «Pjemontas Alesio» noslēpumu grāmata (Venēcija, 1555) — arī tā ar izdomātu autoru, aiz kura, domājams, slēpās rakstnieks Džirolamo Ruščelli. Tās panākumi bija milzīgi, un drīz parādījās desmitiem līdzīgu krājumu. Vēsturnieks Viljams Īmons (*Science and the Secrets of Nature*, 1994) šīs grāmatas sauc par vienu no ceļiem, pa kuriem renesanses Eiropā izplatījās ideja, ka dabu var

izzināt ar izmēģinājumu, nevis tikai ar seno autoru lasīšanu. Recepšu beigās bieži rakstīts «un tas ir pārbaudīts» — tas bija galvenais solījums.

Kortēzes grāmata šajā žanrā bija īpaša: tā bija VIENA NO RETAJĀM, KO IT KĀ SARAKSTĪJUSI SIEVIETE, un tā bija adresēta sievietēm.

MĪKLA: VAI IZABELLA KORTĒZE VISPĀR DZĪVOJA?

Par Izabellu Kortēzi mēs nezinām gandrīz neko. Nav ne dzimšanas, ne miršanas datu, nav vēstuļu, nav dokumentu Venēcijas arhīvos. Viss, ko par viņu zinām, ir šajā grāmatā.

Grāmata sākas ar veltījumu «ļoti godājamam monsinjoram Mario Kabogam», Raguzas (tagadējās Dubrovnikas) arhidiakonam. Autore raksta sieviešu dzimtē — «vissirsnīgāk padevīgā», «palikšu visdziļākā pateicībā» — un piemin noslēpumus, ko arhidiakons «atveda sev līdzi no Ungārijas». Otrā grāmata sākas ar slavenu vēstuli «mīļajam brālim». Tās rakstītājs stāsta, ka vairāk nekā trīsdesmit gadus lasījis alķīmiķu grāmatas — Geberu, Raimundu Lulliju un Arnaldu no Vilanovas — un atradis tajās tikai pasakas, mīklas un tukšas runas, kas liek zaudēt laiku un naudu. Tad viņš dod savus «baušļus», un astotais no tiem skan: «Nemāci šo mākslu nevienam, jo noslēpumu atklāšana liek tiem zaudēt spēku.» Daudzās mūsdienu enciklopēdijās un rakstos šie vārdi piedēvēti pašai Izabellai. Taču mūsu 1565. gada izdevumā tie stāv zem virsraksta «Ķelnes abata Kirika particulārs», un rakstītājs runā vīrieša balsī. Tātad pat slavenākie «Izabellas» vārdi, iespējams, nemaz nav viņas.

Vai Izabella vispār bija? Vēsturnieki šaubās. Nekādu ziņu par viņu ārpus grāmatas nav atrasts. Daži domā, ka «Izabella Kortēze» ir izdevēja vai kāda vīrieša izdomāts vārds — tāpat kā «Pjemontas Alesio» —, jo dāmas vārds piešķīra skaistuma receptēm uzticamību sieviešu acīs. Vārds *cortese* itāliski nozīmē «galma» vai «pieklājīga», un daži pētnieki pat saskatījuši tajā mājienu uz vārdu *secreto* — «noslēpums». Citi, piemēram, amerikāņu vēsturniece Meredita Reja grāmatā *Daughters of Alchemy* (2015), uzsver, ka nav svarīgi, vai Izabella dzīvoja: svarīgi, ka 16. gadsimta lasītāji ticēja, ka sieviete var būt alķīmiķe, un gribēja lasīt tieši viņas

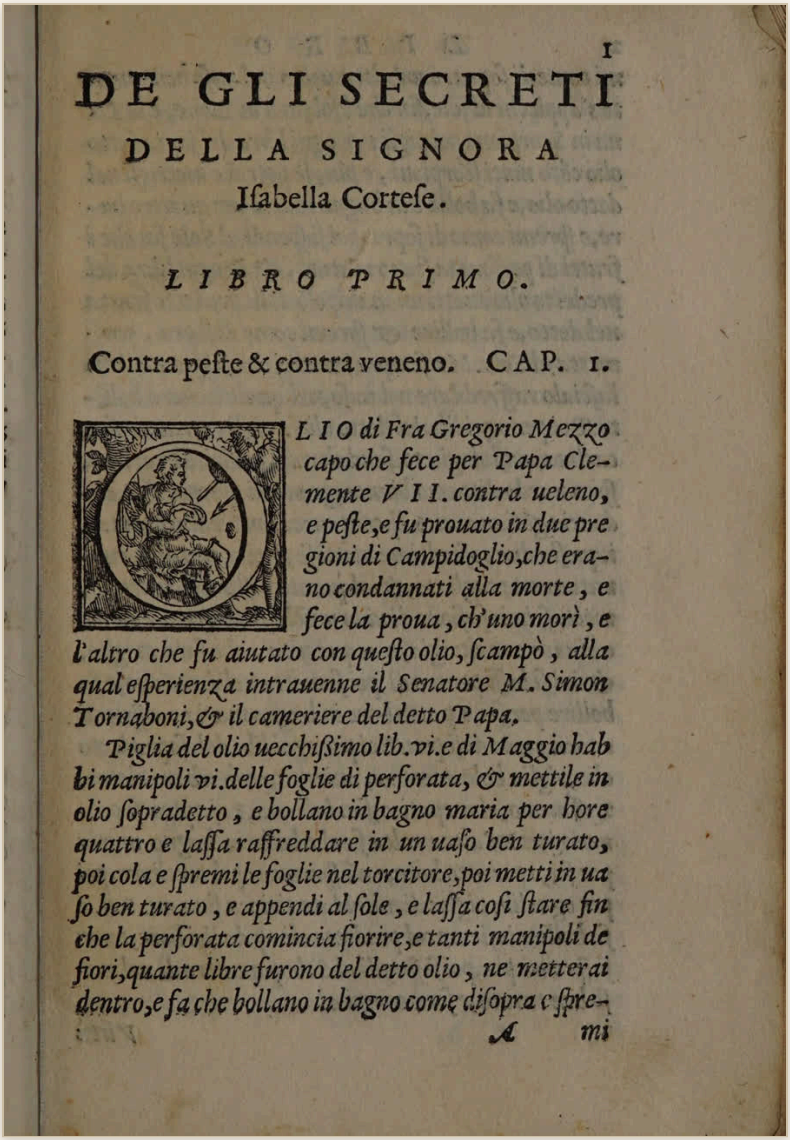
- Teksts ir mūsu pašu transkripcija no skenētajām lappusēm un **pilns tulkojums**: katra nodaļa, katra viela un deva. Laikmeta vārdus un priekšstatus neesam ne mīkstinājuši, ne modernizējuši. Skaidrojumi ir tikai vērēs, lappusē, kur vārds parādās pirmo reizi.
- Zem katras receptes virsraksta mazākiem burtiem ir tās **oriģinālais itāļu virsraksts**.
- Pēc recepšu grupām seko mūsu sadaļa **«Ko tas darīja un vai to drīkst darīt»** ar atsaucēm uz mūsdienu avotiem (Pasaules Veselības organizācija, ASV toksikoloģijas aģentūra ATSDR, ES Kosmētikas regula, Eiropas Zāļu aģentūra u.c.).
- Grāmatas beigās ir **rādītāji**: visas receptes pēc tēmām (skaistums, zelts un alķīmija, zāles, mājas māksla) un atsevišķs saraksts ar receptēm, kurās ir bīstamas vielas.
- Oriģinālajā grāmatā ir arī satura rādītājs un lokšņu saraksts; tos netulkojām, jo mūsu rādītāji tos aizstāj.

Mērvienības atstājām kā oriģinālā — unces, drahmas, mārciņas, bokālus. Aptuvenais mūsdienu svars dots vērē pie pirmās parādīšanās. Iespiedumā unces (℥) un drahmas (ʒ) zīmes ir ļoti līdzīgas; kur tās bija grūti atšķirt, sekojām zīmes formai un receptes jēgai. Daži retu vielu nosaukumi (piemēram, «angelot» un «mugia») nav droši zināmi; tos atstājām kā oriģinālā un paskaidrojām vērē, ko tie, visticamāk, nozīmē.

KĀ LASĪT ŠO GRĀMATU

Lasiet to kā logu uz pasauli, kurā skaistums bija bīstams, zelts likās sasniedzams un katra dāma glabāja savu noslēpumu grāmatu. Brīnieties par to, cik daudz viņi zināja par destilēšanu un krāsām, un par to, cik mierīgi viņi uz sejas lika dzīvsudrabu. Bet nekad neko neizmēģiniet.

Lai signoras Izabellas noslēpumi jums atklāj savu laiku.

1

DE GLI SECRETI
DELLA SIGNORA
Iſabella Corteſe.

LIBRO PRIMO.

Contra peſte & contra veneno. CAP. 1.

OLIO di Fra Gregorio Mezzo capo che fece per Papa Clemente VII. contra ueleno, e peſte, e fu prouato in due pregioni di Campidoglio, che erano condannati alla morte, e fece la proua, ch'uno morì, e l'altro che fu aiutato con queſto olio, ſcampò, alla qual eſperienza intrauenne il Senatore M. Simon Tornaboni, & il cameriere del detto Papa.

Piglia del olio uecchißimo lib. vi. e di Maggio hab bi manipoli vi. delle foglie di perforata, & mettile in olio ſopradetto, e bollano in bagno maria per hore quattro e laſſa raffreddare in un uaſo ben turato, poi cola e ſpremi le foglie nel torcitore, poi metti in ua ſo ben turato, e appendi al ſole, e laſſa coſi ſtare fin che la perforata comincia fiorire, e tanti manipoli de fiori, quante libre furono del detto olio, ne metterai dentro, e fa che bollano in bagno come diſopra e ſpre-

A mi

Lappuse no 1565. gada izdevuma (Wellcome Collection, Public Domain Mark)

Pret mēri un pret indi

Contra peste & contra veneno

Brāļa Gregorio Mecokapo eļļa, ko viņš pagatavoja pāvestam Klementam VII[1] pret indi un mēri; un tā tika pārbaudīta uz diviem Kapitolija[2] cietumniekiem, kas bija notiesāti uz nāvi. Viņš izdarīja pārbaudi: viens nomira, bet otrs, kam palīdzēja ar šo eļļu, izglābās; un pie šīs pārbaudes klāt bija senators messere Simone Tornaboni un minētā pāvesta kambarkungs.

Ņem ļoti vecas eļļas 6 mārciņas[3] un maijā sagādā 6 saujas asinszāles[4] lapu, un liec tās minētajā eļļā, un lai tās vārās Marijas pirtī[5] četras stundas; tad ļauj atdzist labi aizvērtā traukā, tad izkās un izspied lapas spiedē, tad lej labi aizvērtā traukā un pakar saulē, un ļauj tā stāvēt, līdz asinszāle sāk ziedēt. Un tik saujas ziedu, cik mārciņu bija minētās eļļas, tu liksi iekšā, un lai tie vārās pirtī kā iepriekš, un izspied kā iepriekš. Un vēlreiz labi aizvērtā traukā lai to pakar saulē, līdz Saule būs Lauvā un Mēness Skorpionā[6]; tad ņem uz katru mārciņu minētās eļļas simt divdesmit skorpionu, un vairāk, ja varēsi, un liec tos minētajā eļļā, un vāri Marijas pirtī četras stundas, un izspied kā iepriekš; tad pakar saulē, līdz asinszāles augļi būs nobrieduši, un katrā mārciņā minētās eļļas liec sauju šo augļu, un vāri un izspied kā iepriekš; tad lai to noliek saulē. Bet vienmēr, pirms eļļu spiež, ļauj tai atdzist traukā, kurā tā vārījusies.

Tad uz katru mārciņu minētās eļļas ņem stāvo retēju, dzelzeni, apaļo kirkazonu, sarkano sandalkoku, dzelzenes saknes, nardu, balto diktamu[7], kadiķogas — pa pusuncei[8]; cedoāriju, drudzeni katra vienādi daudz[9], pa 2 drahmām[10]; augstiņu, meistarsakni katra vienādi daudz, pa 1 drahmai — šīs divas pēdējās lietas liec, ja tev

1 Pāvests no 1523. līdz 1534. gadam, no Florences Mediči dzimtas.
2 Kapitolija kalns Romā; tur atradās pilsētas tiesa un cietums.
3 Venēcijas mārciņa ~300–480 g; aptiekāru mārciņa ~300 g.
4 Itāļu «perforata» — divšķautņu asinszāle (Hypericum perforatum), kuras lapas pret gaismu izskatās kā caurdurtas.
5 Karsēšana traukā, kas stāv karstā ūdenī, lai saturs nepiedeg.
6 Saule Lauvas zīmē ir no jūlija vidus līdz augusta vidum; Mēness Skorpionā uzturas dažas dienas ik mēnesi.
7 Tormentilla — stāvais retējs (Potentilla erecta); carlina — bezstublāja dzelzene; nards — smaržīga Himalaju auga sakne; diktams — Dictamnus albus.
8 Aptiekāru unce ~30 g; mārciņā 12 unču.
9 Recepšu vārds: katru vielu ņem vienādā daudzumā.
10 Ap 3,9 g, astotā daļa unces.

tīk. Un visu, sīki sagrieztu un mazliet piestā sagrūstu, lai liek mērcēties ļoti vecā stiprā vīnā, sarkanā vai baltā, vai malvāzijā[1], vai degvīnā[2], kas būs vēl labāk, un tur lai to atstāj trīs dienas; tad lai to liek minētajā eļļā, un vāri sešas vai astoņas stundas Marijas pirtī, un izspied un izgriez kā iepriekš.

Tad uz katru mārciņu minētās eļļas ņem armēņu bolu[3], mirri, izlasītu rabarberu, safrānu, aknu alveju, sandalkoku, katra vienādi daudz, pa 2 drahmām; visu lai saberž pulverī, un vēlreiz liec, lai vārās Marijas pirtī sešas vai astoņas stundas, un spiedē neizspied. Tad uz katru mārciņu ņem mitridāta un smalka teriaka[4] katra vienādi daudz, pa 2 drahmām, un vāri kopā ar minēto eļļu divpadsmit stundas, un vairs neizspied; tad pakar saulē uz četrām dienām labi aizvērtā traukā, un tā būs gatava.

Minētās eļļas spēks

Virtù del detto olio

Ja būtu kāds, kas iedzēris indi caur muti, lai iezież sirdi un pulsus ik pēc sešām stundām divas dabiskās dienas[5], tad reizi dienā līdz četrām dienām. Kas baidās, ka kādā vietā, kur ies ēst, varētu ieēst indi, lai iezież sirdi vienu reizi, pirms tur iet, un otru reizi, kad būs atgriezies. Kas gribētu pasargāties no mēra, pat apgrozoties ar sērgas skartajiem, lai iezież sirdi un pulsus reizi dienā, kad iet gulēt. Ja kādu būtu sakodis jebkāds indīgs dzīvnieks vai trakssuns, vai būtu ievainots ar saindētu ieroci, lai iezież ap brūci un pulsus un sirdi ik pēc astoņām stundām līdz četrām dienām, un tad reizi dienā, līdz pagājusi septītā diena. Ja kādam būtu sānu dūriens[6], lai iezież sāpošo vietu un sirdi divas dienas ik pēc četrām stundām. Ja kādam sāpētu sāni, lai iezież sāpi un sirdi un pulsus; un šīm trim kaitēm eļļai jābūt siltai. Ja kādam būtu kolikas sāpes, lai iezież starp abām dabām[7] un sirdi. Pret tārpiem

1 Salds, stiprs vīns no Grieķijas salām, ko Venēcija veda uz visu Eiropu.
2 Destilēts vīna spirts, «dzīvības ūdens».
3 Sarkans māls no Armēnijas, lietots zālēs un apzeltīšanā.
4 Mitridāts un teriaks — slaveni senie daudzsastāvu pretindes medikamenti ar opiju un čūsku gaļu.
5 Diennaktis pa 24 stundām, atšķirībā no «mākslīgās» dienas no saullēkta līdz saulrietam.
6 Asas sāpes sānos, ko laikmeta medicīnā sauca par pleirītu jeb «sānu kaiti».
7 Tā laika valodā «daba» — kaunums; domāta vieta starp abām kaunuma atverēm vai vēdera lejasdaļa.

bērniem ieziediet sirdi un pulsus, un pakausi, un nāsis, rīkles iedobumu un vēdera iedobumu. Ja kādam būtu krampji brūcē vai kā citādi, lai iezież ap kaiti un sirdi, un pulsus ik pēc astoņām stundām, līdz pagājusi ceturtā diena, un tad divreiz dienā četrpadsmit dienas. Ja kāds būtu saslimis ar mēri, lai iezież ap sirdi un ap kaiti ik pēc četrām stundām līdz septītajai dienai, un tad reizi no rīta un reizi vakarā līdz divdesmit dienām. Un ievēro: ja nevarētu dabūt ļoti vecu eļļu, tad liksi olīveļļu destilēt trīs vai četras reizes, un tā būs tikpat pilnīga.

KO TAS DARĪJA UN VAI TO DRĪKST DARĪT

- **Ko solīja:** eļļu, ko iezież uz sirds un pulsiem pret indi, mēri, kodumiem, tārpiem un krampjiem.
- **Kas tajā ir:** veca olīveļļa, asinszāle, dzīvi skorpioni, daudzi aptiekas augi, vīns vai spirts, teriaks un mitridāts — senās pretindes ar opiju.
- **Ko zina mūsdienās:** mēri izraisa baktērija *Yersinia pestis*; to ārstē ar antibiotikām. Pierādījumu, ka šāda eļļa uz ādas pasargā no indes vai mēra, nav.
- **Ticējums:** Saule Lauvā, Mēness Skorpionā un «pārbaude» uz notiesātajiem.
- ⚠ **Bīstami:** neārstēts mēris bieži ir nāvējošs.
- **Vai drīkst darīt?** ⛔ Nē. Paļaušanās uz šādu eļļu atņemtu laiku īstai ārstēšanai. (WHO 2026)

Pret mēri un indi, no karaļa Ferdinanda

Contra peste & veneno, del Re Ferdinando

Ņem 2 mārciņas ļoti labi rektificēta degvīna un liec tajā šīs lietas. Smalku cukuru, dzelzenes saknes, katra vienādi daudz, pa 2 uncēm; cedoāriju, svētā dadža[1] sēklas, katra vienādi daudz, pa 1 uncei; rabarberu 1 drahmu; kadiķogas 2 ½ unces; zīmogoto zemi[2], armēņu bolu, katra vienādi daudz, pa 1 uncei; rūtas sēklas 3 drahmas; rūtas lapas 5 drahmas; izlasītu kanēli 5 drahmas; balzamkoku, balzamkoka augļus, sennas lapas, muskatziedu, alvejkoku, doroniku[3], katra

1 Cnicus benedictus, rūgts ārstniecības augs, slavēts pret drudzi un indēm.
2 Terra sigillata — ārstniecības māls no Lēmnas salas, iespiests plāksnītēs ar zīmogu.
3 Ksilobalzams un karpobalzams — Mekas balzamkoka koksne un augļi; alvejkoks — smaržīgā agara koksne; doroniks — kazrozes sakne.